

INNE WYZNANIA W ROSJI

W Rosji mieszkają wyznawcy wszystkich wielkich religii świata i niezliczonych sekt. W rosyjskiej praktyce politycznej i publicystyce funkcjonuje termin „religie tradycyjne”, które uznaje się za część rosyjskiego dziedzictwa historycznego. Pojęcie to ma konotacje prawne, gdyż wobec objętych tą kategorią wspólnot wyznaniowych stosowane są odmienne procedury rejestracyjne. Status religii tradycyjnej, prócz prawosławia, mają następujące wyznania: islam, buddyzm i judaizm. Katolicyzm i wyznania protestanckie traktowane są jako religie obce.

Okres przymusowej ateizacji społeczeństwa i prześladowania za wiarę w czasach radzieckich dotknęły wszystkie religie występujące w Rosji. Rozbite zostały struktury organizacyjne, a te, które pozostały, w czasach radzieckich stały się instytucjami fasadowymi, o ograniczonej możliwości działania, ściśle podporządkowanymi władzy komunistycznej. Od okresu *pieriestrojki* można było zauważyć znaczną liberalizację polityki wyznaniowej państwa (pozwolenia na budowę nowych świątyń, rejestrowanie nowych wspólnot, zezwolenia na publikacje literatury i prasy religijnej).

Po rozpadzie ZSRR wolność wyznania stała się faktem. Rozpoczęła się odbudowa struktur religijnych, zauważalne było znaczne zainteresowanie ludzi tą, do tej pory postponowaną, sferą życia wewnętrznego oraz ich zupełne nieprzygotowanie do przyjęcia religii. Upadek systemu komunistycznego ujawnił wielkie spustoszenia w świadomości religijnej Rosjan, i równocześnie wielki głód wiary, chęć poszukiwania własnej tożsamości i korzeni religijnych i potrzebę otwarcia na *sacrum*. Wolność religijna przyniosła też niepożądane zjawiska: większość wielkich religii w Rosji rozdzielana jest gorszącymi sporami wewnętrznymi, rozłamami, walką o przywództwo toczoną między hierarchiami, którzy usiłują przeciągnąć na swoją stronę jak największą liczbę wyznawców, szukając przy tym poparcia i pomocy władz państwowych. Takie okoliczności znamionują sytuację islamu, buddyzmu i judaizmu. Z kolei na sytuację katolicyzmu wpływ ma napięcie w kontaktach Cerkwią.

Dla władz państwowych ta sytuacja z jednej strony, w działaniach taktycznych, krótkookresowych, jest wygodna i korzystna, gdyż władza, jak za dawnych czasów, występuje w roli autorytetu i rozjemcy w sprawach religijnych, wspierając jedne ze zwalczających się stronnictw i osłabiając pozycję innych. Z drugiej jednak strony, skłócenie i rozłamy nie służą budowaniu spójnego społeczeństwa, co w działaniach długookresowych stanowi poważne zagrożenie dla realizowanych planów wewnętrznego wzmocnienia państwa.

Brak duchownych, zaczynające dopiero działalność szkoły kształcące rodzime duchowieństwo i ogromne potrzeby finansowe sprawiają, że wszystkie z wymienionych wyznań korzystają z pomocy zagranicznej. Zjawisko to w przypadku niektórych religii (buddyzm) nie wywołuje emocji. W przypadku innych wyznań zagraniczne kontakty budzą różne reakcje: a) powodują niepokój władz państwowych, obawiających się styczności rodzimych muzułmanów z fundamentalistycznymi ruchami islamskimi na

świecie, b) przez wyznawców judaizmu traktowane są jako oręż w walce o rząd dusz w łonie danego wyznania, c) ewokują gniewne reakcje Cerkwi, oskarżającej Watykan o ingerencję na obszarze uznanym przez Patriarchat za „kanonicznie prawosławny”.

ISLAM

Pod względem liczby wyznawców islam jest drugą po prawosławiu religią w Rosji. Według różnych szacunków liczba wyznawców Mahometa waha się od 12 do 20 mln. Ogromną większość z nich stanowią sunnici. Azerowie mieszkający w Rosji są z reguły szyitami. Niewielka część Czeceńców i Inguszków to zwolennicy wahabizmu – radykalnego odłamu islamu. Największymi skupiskami rosyjskich mahometan są Tatarstan, Baszkortostan, Udmurtia, Czuwaszja, północny Kaukaz, obwody: Astrachański, Permski, Niżegorodski, Jekaterynburski, a także Moskwa (niektóre szacunki podają, że na 10 mln mieszkańców stolicy – 1 mln to wyznawcy islamu), Petersburg oraz większe miasta Syberii. W niektórych jednostkach administracyjnych kraju (Dagestan, Czeczenia, Inguszetia, Kabardyno-Bałkaria, Karaczajewo-Czerkiesja) islam jest religią dominującą. W republikach Tatarstan i Baszkortostan religię tę wyznaje połowa ludności. W związku z tym na wspomnianych obszarach islam stanowi istotny czynnik identyfikacji narodowej i politycznej.

Na niektórych częściach terytorium Rosji (Azja Środkowa, Zakaukazie) wyznawcy islamu pojawili się w VII w. W X w. na obszarach między środkową Wołgą i Kamą w wyniku wędrówek ludów powstało islamskie państwo – Bułgaria Wołżańsko-Kamska, założone przez plemię Protobułgarów – lud koczowniczy pochodzenia tureckiego. Mongołowie, którzy podbili Ruś w XIII w., początkowo wyznający buddyzm, w XIV w. przeszli na islam, przyczyniając się do jego rozpowszechnienia na wielkich obszarach Eurazji. Okres niewoli tatarskiej, a następnie wojny Rusi z Chanatem Kazańskim, Astrachańskim i Syberyjskim utrwaliły wrogie nastawienie Rusinów do wyznawców islamu. Czasy Iwana Groźnego to okres podboju i prześladowań Tatarów. Baszkirowie, chcąc uniknąć losu Tatarów zdecydowali się na zawarcie sojuszu z Rosją. Gwarancje swobód politycznych i religijnych, które otrzymali, nie zostały wypełnione, co prowadziło do buntów i powstań, krwawo tłumionych przez rosyjskie oddziały ekspedycyjne. Do połowy XVIII w. rosyjscy carowie stosowali wobec wyznawców islamu politykę izolowania, wypierania i ograniczania wolności religijnej, usiłując w ten sposób skłonić mahometan do asymilacji. Przykładem tego rodzaju działań może być przymusowy chrzest 10 tys. Baszkirow w latach 1738–1740. Wszyscy oni stali się chłopami pańszczyźnianymi, przypisanymi do swych „ojców chrzestnych” – carskich urzędników. Tego rodzaju działania wzmagały z kolei niechęć wyznawców Proroka do chrześcijan.

Znacząca zmiana zaszła w okresie panowania Katarzyny II. Caryca sądziła, że islam to religia, którą można z powodzeniem wykorzystać do podboju i cywilizowania Azji. Decyzje carycy spowodowały, że wyznawcom islamu przywrócono wolności religijne (m.in. jednostkom wojskowym, w których służyli muzułmanie, przydzielono mułłów do sprawowania opieki duchowej nad żołnierzami). W 1789 r. w Orenburgu utworzone zostało Duchowe Zgromadzenie Muzułmańskie – rodzaj zwierzchniej wła-

dzy religijnej, z prawem prowadzenia szkolnictwa religijnego i działalności wydawniczej. Później siedzibą tego zgromadzenia została Ufa. Liberalizacja polityki wyznaniowej władz rosyjskich wobec Tatarów sprawiła, że spośród rosyjskich wyznawców islamu stali się oni narodem najbardziej zintegrowanym z Imperium Rosyjskim. Przed rewolucją 1917 r. Tatarzy kazańscy i krymscy mogli poszczycić się własną warstwą inteligencką i wysokim poziomem oświaty. Z kolei wyznawcy islamu na Kaukazie, walczący w pierwszej połowie XIX w. w obronie tożsamości i wolności (trwające 30 lat powstanie pod wodzą imama Szamila) stali się najbardziej nieprzejednanymi wrogami Rosji.

Do 1917 r. w Rosji czynnych było ok. 30 tys. meczetów i 14 tys. szkół koranicznych. Po rewolucji bolszewickiej prześladowania religijne dotknęły także muzułmanów (zwłaszcza od połowy lat 20.). W rezultacie terroru stalinowskiego śmierć poniosło ok. 45 tys. duchownych islamskich. Zamknięto lub zniszczono większość meczetów (na początku lat 80. XX w. w ZSRR pozostało ich tylko 200).

W czasie wojny niemiecko-radzieckiej kilka małych narodów islamskich (Tatarzy krymscy, Czeczeńcy, Ingusze, Karaczajowie, Bałkarowie, Mengrelczycy, Turcy meschetyńscy) pod zarzutem kolaboracji z wrogiem zostało w całości deportowanych na Syberię.

Jednakże prześladowania nie przerwały istnienia islamu. Według szacunków ok. 50 mln obywateli ZSRR stanowili muzułmanie o różnym stopniu gorliwości w wypełnianiu praktyk religijnych. Duchowi przywódcy islamu starali się znaleźć kompromis między nakazami *Koranu* i ideologią komunistycznego państwa. Pięć obowiązków muzułmanina (czytanie szahady, pięć obowiązkowych modlitw codziennych, post, hadż do Mekki i jałmużna) interpretowano elastycznie, dostosowując je do warunków życia w ateistycznym państwie. Mułlowie zachęcali młodych ludzi do wstępowania do Komsomołu i partii komunistycznej, gdyż, jak twierdzili, „przywódcy radzieccy, choć nie wierzą w Boga i w jego Proroka... stosują prawa podyktowane przez Boga i przez Proroka rozwinięte”, a cele socjalizmu i cele islamu są zbieżne. O przetrwaniu i rozwoju islamu w warunkach radzieckich zadecydował też fakt, że społeczności islamskie były grupami raczej hermetycznymi, przez co mniej podatnymi na ideologizację i ateizację świadomości. Czynnikiem sprzyjającym trwaniu tej religii mimo prześladowań był wysoki przyrost naturalny w zamieszkujących Rosję narodach islamskich. Ich cechą charakterystyczną stanowiła łącząca je świadomość „Ummy” – wspólnoty religijnej, która niejednokrotnie była silniejszym czynnikiem samoidentyfikacji, niż poczucie przynależności narodowej.

W czasach radzieckich funkcjonowały 4 terytorialne przywództwa duchowe (mufiaty): w Ufie, Taszkencie, Bujnasku i Baku. Okres *pieriestrojki* znamionowała widoczna liberalizacja polityki wyznaniowej, czego efektem był dynamiczny wzrost oddawanych do użytku meczetów (w połowie lat 90. w Federacji Rosyjskiej czynnych było już 2350 meczetów). Rozpad ZSRR sprawił, że na obszarze FR znalazły się dwie centralne organizacje islamskie: Duchowe Zwierzchnictwo Muzułmanów Europejskiej Części ZSRR i Syberii (Духовное Управление Мусульман Европейской Части Советского Союза – ДУМЕС), na czele którego stał mufti Tałgat Tadżuddin oraz Duchowe Zwierzchnictwo Muzułmanów Północnego Kaukazu (Духовное Управление Мусульман Северного Кавказа – ДУМСК). Wkrótce jednak, w rezultacie wewnętrznych sporów i podziałów, pojawiło się wiele struktur kierowniczych, roszcujących sobie prawo do przywództwa (w 2000 r. było ich ok. 60). Część z nich

(w Tatarstanie i Baszkortostanie) ma charakter narodowy. Spośród ogólnorosyjskich organizacji najważniejsze znaczenie mają: Centralne Duchowe Zwierzchnictwo Muzułmanów Rosji i Europejskich Państw WNP (Центральное Духовное Управление Мусульман – ЦДУМЕР), uważające się za spadkobiercę orenburskiego Duchowego Zgromadzenia Muzułmańskiego z 1789 r. i traktujące jako kanoniczne terytorium swojej jurysdykcji całą europejską i syberyjską część Rosji, kraje bałtyckie, Białoruś, Ukrainę i Mołdowę. Na czele tej organizacji stoi Tałgat Taddzuddin, posługujący się tytułem najwyższego muftiego Rosji. W 1994 r. powstało opozycyjne wobec wspomnianego wyżej – Duchowe Zwierzchnictwo Muzułmanów Europejskiej Części Rosji (Духовное Управление Мусульман Европейской Части России – ДУМЕР), pod przewodnictwem muftiego Rawila Gajnutdina, tytułującego się głównym muftim Rosji (wcześniej był sekretarzem muftiego Tadzuddina). W 1995 r. zjazd ЦДУМЕР w Ufie pozbawił go godności duchowej za działalność rozłamową. W 1997 r. powstało Duchowe Zwierzchnictwo Muzułmanów Azjatyckiej Części Rosji (Духовное Управление Мусульман Азиатской Части России – ДУМАЧР), kierowane przez imama Nafigullę Aszirowa. W 1996 r. powołana została do życia Rada Muftich Rosji, której Aszirow i Gajnutdin są współprzewodniczącymi.

24 IV 2003 r. w Niżnym Nowogrodzie odbyła się konferencja „Czynnik islamski w polityce rosyjskiej”, zorganizowana pod patronatem administracji kremłowskiej. Wzięło w niej udział kilku skonfliktowanych imamów. Dzięki zabiegom Siergieja Kirijenki przy jednym stole udało się posadzić m.in. Tałgata Tadzuddina i Nafigullę Aszirowa. Rezultatem spotkania była wspólnie podpisana deklaracja, w której uczestnicy zobowiązali się do współdziałania dla dobra Rosji, duchowej jedności i do przeciwdziałania ekstremizmowi.

Obecnie na terenie FR czynnych jest 4658 budynków różnego typu z przeznaczeniem kultowym, z czego 2884 zostały wzniesione w ciągu ostatnich 10 lat. Poszczególne zwierzchnictwa duchowe mają w swojej pieczy sieć szkolnictwa islamskiego – od szkół podstawowych po wyższe uczelnie, wydawnictwa i organy prasowe. W Moskwie działa Kolegium Islamskie i Moskiewski Uniwersytet Islamski. Wydawane są czasopisma: miesięcznik „Islam Minbare” („Trybuna islamu”) i gazeta „Все об исламе”.

BUDDYZM

W Rosji kilkunastowiekowe tradycje ma tzw. „północna wersja” buddyzmu – mahajana. Wyznawcami tej religii w Rosji są przede wszystkim Kałmacy (na Powołżu) oraz Buriaci i Tuwińcy (mieszkający na obszarach położonych na południowy-zachód od Bajkału). Buddyści pojawili się w Rosji w XVI w., kiedy na wspomniane obszary przywędrowały mongolskie plemiona pasterskie. Pierwszy klasztor (dacan) Congolski powstał w 1730 r. Ukaz carycy Jelizawiety, wydany w 1741 r. nadał buddyzmowi status rosyjskiej religii państwowej w Buriacji. W 1761 r. ustanowione zostało stanowisko pandito hambolamy – duchowego zwierzchnika rosyjskich buddystów. Jako pierwszy tę godność piastował od 1764 r. przeor wspomnianego klasztoru – Damba-Darża Zajew, lama wykształcony w klasztorach tybetańskich. Rezydencję głównego lamy w latach 1809–1938 r. stanowił dacan Tamczyński – na brzegu jeziora Gęsiego.

Każdy z klasztorów buddyjskich był także ośrodkiem naukowym, kształcącym w zakresie filozofii, medycyny tybetańskiej, sanskrytu i języków mongolskich oraz – centrum kultury, w którym wytwarzano przedmioty kultu, rzeźby, malowano obrazy, drukowano księgi.

Wielkie zasługi dla rozwoju buddyzmu w Rosji położył lama Agwan Dordżijew (1853–1938), który był nauczycielem XIII dalałamy. U cara Mikołaja II wyjednał zgodę na budowę świątyni buddyjskiej w Petersburgu. Pierwsze nabożeństwo odprawiono w niej w 1913 r. w celu uczczenia 300-lecia domu Romanowów.

Buddyjscy duchowni negatywnie zareagowali na rewolucję październikową. Lamowie wzywali do oporu przeciw bolszewikom, wspierali białogwardyjskich dowódców (np. kałmucki lama Czymit Bałdanow ogłosił, że generałowie Aleksiejew i Dienikin to „zbawcy narodu kałmuckiego”). Lamowie buriaccy byli nagradzani orderami przez admirała Kołczaka. W 1919 r. podjęta została nieudana próba utworzenia buddyjskiego państwa – Wielkiej Mongolii, obejmującej Mongolię, Buriację, Tuwę i część Mandżurii.

W latach 20. w środowiskach lamów buriackich toczyła się dyskusja, jaką postawę należy przyjąć wobec władzy radzieckiej. Ujawniły się wówczas dwa stanowiska: konserwatywne i reformatorskie. Wśród zwolenników drugiej orientacji znalazł się także Agwan Dordżijew, który przekonywał, że warunkiem przetrwania buddyzmu w ZSRR musi być symbioza z nową władzą, co nie powinno być trudne ze względu na bliskość „antyegoistycznych ideałów buddyzmu i komunizmu”. Mimo że pierwszy wszechzwiązkowy zjazd buddystów radzieckich w 1927 r. był tryumfem orientacji reformatorskiej, nie uchroniło to buddystów przed prześladowaniami. Prowadzona przez władzę radziecką polityka kolektywizacji stała się pretekstem ataku na duchownych i klasztory. Zaczęły się aresztowania lamów, rekwizycje majątku klasztorowego i grabież, połączona z dewastacją dorobku kultury buddyjskiej. Najtragiczniejszy w historii buddyzmu rosyjskiego był rok 1938, kiedy zamknięte zostały wszystkie klasztory, a większość lamów zesłano do łagrów. Kilka tysięcy duchownych zostało rozstrzelanych. Buddyjskie świątynie zostały zniszczone. Ich wyposażenie częściowo trafiło do muzeów, w większości jednak zostało bezpowrotnie utracone. Do tego momentu w Buriacji funkcjonowało 47 dacanów, w których przebywało ok. 10 tys. lamów, w Tuwie działało 19 klasztorów (tu noszą one nazwę „chure”) z 3 tys. mnichów, w Kałmucji – 28 klasztorów („churułów”) z 3 tys. duchownych. W Kałmucji problem buddyzmu przestał istnieć w 1943 r., kiedy Stalin oskarżył cały naród kałmucki o kolaborację z Niemcami, w rezultacie czego wszystkich Kałmuków deportowano w głąb Syberii.

W warunkach władzy radzieckiej zmianie uległy struktury organizacyjne wyznania. Na IX zjeździe buddystów rosyjskich w Moskwie w 1922 r. utworzone zostało Centralne Zwierzchnictwo Duchowe Buddystów RSFR (Центральное Духовное Управление Буддистов РСФСР – ЦДУБ РСФСР). W 1946 r. instytucji tej nadano status wszechzwiązkowy, a rezydencją głównego lamy stał się buriacki dacan w miejscowości Iwołga. Od 1995 r. funkcję XXV Pandito hambolamy sprawuje Damba Aju-szejew. W 1997 r. dotychczasową strukturę Centralnego Zwierzchnictwa Duchowego Buddystów ZSRR (ЦДУБ СССР) przemianowano na Buddyjską Tradycyjną Sanghę Rosji (Буддийская Традиционная Сангха России). Decyzja ta usankcjonowała rozłam w strukturach kierowniczych buddystów rosyjskich. Zwierzchnictwu Damby Aju-szejewa podporządkowała się większość dacanów w Buriacji. Jego władzy nie uznała

natomiast część duchownych buriackich i większość organizacji buddyjskich z innych regionów, tworząc Centralne Duchowe Zwierzchnictwo Buddystów Rosji (Центральное Духовное Управление Буддистов России), kierowane przez Nimażapana Iluchinowa, który również nosi tytuł pandito hambolamy.

W kwietniu 2003 r. w Buriacji odbył się zjazd 150 delegatów z 30 klasztorów i wspólnot buddyjskich w Rosji. Zjazd potwierdził duchowe zwierzchnictwo Damby Ajuszejewa nad Buddyjską Tradycyjną Sanghą Rosji. Damba Ajuszejew jest także członkiem Rady do Spraw Kontaktów z Organizacjami Religijnym przy Prezydencie FR.

Po rozpadzie ZSRR zaobserwować można przejawy ożywienia religijnego zarówno w postaci budowy i restauracji świątyń, jak i wzrostu zainteresowania buddyzmem potencjalnych wyznawców. Sprzyja temu także pomoc zagranicznych ośrodków buddyjskich. Dalajlama delegował do Rosji swojego przedstawiciela – lamę Czżampę Tinleya, którego zadaniem jest pomoc w odradzaniu tradycji buddyzmu tybetańskiego. Służy temu także działalność dwóch instytutów religijnych w Agińsku i Iwołdze, gdzie pod kierunkiem nauczycieli buriackich, tybetańskich i mongolskich kształci się 150 adeptów lamaizmu. W Kałmucji taką odnowieńczą działalność prowadzi lama Telo Rinpocze – Kałmuk pochodzenia amerykańskiego, wykształcony w tradycji buddyzmu tybetańskiego w Indiach. Stoi on na czele Zjednoczenia Buddystów Kałmucji.

Od 1991 r. literaturę buddyjską w języku rosyjskim wydaje wydawnictwo „Nar-tang” (jest ono też wydawcą pisma „Буддизм России”). Prócz organizacji wyznawców buddyzmu tybetańskiego obecnie rejestrowane są także w Rosji wspólnoty innych rytów buddyjskich. W sumie na obszarze Federacji Rosyjskiej działa ponad 200 wspólnot tego wyznania, zrzeszających ok. 1,4 mln wiernych.

SZAMANIZM

Na obszarach Azji północnej i środkowej wśród autochtonicznych ludów Syberii rozpowszechniona była jedna z najbardziej archaicznych form kultu religijnego – szamanizm.

Jest to religia wyznawana przez dużą część ludności Buriacji i Tuwy, gdzie dominującym wyznaniem jest buddyzm. Poza tymi narodami, wyznawcami szamanizmu są Nieńcy, Ewenkowie, Ewenowie, Chakasowie, Ałtajczycy, Tunguzi, Kamczadałowie.

Szaman (od ewenkijskiego *saman* – nawiedzony) to pośrednik w kontaktach między światem duchów i światem ludzi. Wtajemniczenie szamana to rezultat przekazu pokoleniowego i tradycji rodzinnej lub inicjacji człowieka niewtajemniczonego, w którym wspólnota odkryła predyspozycje do kontaktów z duchami (rolę takiego znaku mogą pełnić np. szczególne znamiona na ciele). Najważniejszym obrzędem sprawowanym przez szamana jest kamłanie (od tureckiego *kam* – czarownik). W obrzędzie tym szaman ubrany w specjalny strój ozdobiony kolorowymi skrawkami tkanin i metalowymi znakami w formie zwierząt, symbolizujących duchy – rytmicznie uderzając w bęben (nieodłączny element rytuału) – tańczy i śpiewa, wprawiając się w trans, w którym przepowiada przyszłość, odpędza złe duchy, szuka sposobu na uleczenie choroby. W niektórych tradycjach szamańskich do osiągania stanów ekstatycznych używane są wspomagająco środki halucynogenne.

Po rozpadzie ZSRR od lat 90. daje się zauważyć odrodzenie tradycji szamanizmu, wykorzenionego w czasach radzieckich lub sprowadzonego wówczas do roli atrakcji folklorystycznej, w formie spektaklu prezentowanego turystom odwiedzającym Syberię. Wśród Buriatów i Tuwińców zaobserwować dziś można zjawisko angażowania się ludności zarówno w obrzędy buddyjskie, jak i szamańskie kamłania.

JUDAIZM

Pierwsze ślady osadnictwa żydowskiego na obszarze dzisiejszej Rosji pojawiły się w I w. n.e. – na północnym wybrzeżu Morza Czarnego, w koloniach greckich. W VIII w. na terenach rozciągających się między Wołgą, Dnieprem i Morzem Czarnym istniał Kaganat Chazarski – państwo koczowniczych ludów azjatyckich, wyznających judaizm. Chazarowie wojowali z sąsiadującymi plemionami słowiańskimi aż do 965 r., kiedy zostali pokonani przez księcia Swiatosława Igorowicza. Staroruska kronika *Powieść lat minionych* w zapisie pod datą 986 r. podaje, że książę Władimir Wielki, zastanawiając się nad wyborem wiary dla Rusi, wysłuchiwał także relacji wysłanników chazarskich o judaizmie.

W 1470 r. w Nowogrodzie pojawili się kupcy żydowscy, należący do sekty odrzucającej wiarę w boskość Chrystusa, sakramenty i kult ikon. Zwolenników sekty nazywano „judaizantami” lub „żydowinami” („жидовствующие”). Uzyskali wpływy nawet wśród hierarchii prawosławnej (ich zwolennikiem był metropolita Zosima). Wykrycie tej herezji spowodowało prześladowania zwolenników sekty.

Po rozbiorach Polski w granicach Imperium Rosyjskiego znalazło się blisko 2 mln Żydów. Władze usiłowały przeciwdziałać ich przemieszczaniu się w głąb Rosji, czemu służyć miało tzw. prawo „pasa osiedlenia” („черта оседлости”), obowiązujące w latach 1791–1917.

Koniec XVIII – początek XIX w. to czas sporów religijnych, między chasydami i mitnagdimami (tradycjonalistami), które nurtowały społeczność żydów rosyjskich. Władze państwowe sprzyjały rozwojowi chasydyzmu. Zabroniono kahałom prześladowania zwolenników tej mistycznej orientacji w judaizmie. W 1796 r. rebe Schneur Zalman (1747–1812), twórca ruchu Chabad-Lubawicz – jednej z odmian chasydyzmu – na podstawie donosu, wysłanego do władz przez oponentów religijnych został aresztowany i osadzony w Twierdzy Pietropawłowskiej pod zarzutem szpiegostwa. Rocznicą oczyszczenia rabina z zarzutów i uwolnienia na polecenie Pawła I – 16 XI 1798 r. obchodzona jest jako święto wyznawców ruchu Chabad-Lubawicz.

W XIX w. zmieniała się sytuacja wspólnot żydowskich w Rosji. W pierwszej połowie stulecia, zwłaszcza za panowania Aleksandra I, przyjęto zliberalizowane regulacje prawne wobec żydów: złagodzone rygory prawa o „pasie osiedlenia”, dzieci żydowskie mogły uczyć się we wszystkich typach szkół, żydów nie dotyczyło prawo pańszczyźniane, w oficjalnych dokumentach pogardliwe w języku rosyjskim słowo *жуд* zostało zastąpione przez neutralne *еврей*, w 1817 r. zakazano bezpodstawnego oskarżania żydów o morderstwa rytualne. Ważny w historii żydów rosyjskich był 1844 r.: powstały wówczas dwie szkoły rabinackie – w Wilnie i Żytomierzu oraz zlikwidowany został system wspólnot kahałnych. Niezwykle dolegliwe dla członków wspólnot stały

się przepisy o poborze do wojska, których celem było doprowadzenie do asymilacji Żydów. Od połowy XIX w. do 1921 r. przez południowo-zachodnie gubernie Imperium przetoczyła się fala pogromów, do których dochodziło na tle konkurencji ekonomicznej lub w związku z oskarżeniami o morderstwa rytualne. Szczególnie głośna była sprawa Mendla Beylisa, oskarżonego o zabicie prawosławnego chłopca w celu sporządzenia macy z jego krwi. Sędziowie przysięgli uwolnili Beylisa od zarzutów. Proces, który toczył się w latach 1911–1913 w Kijowie, przyciągnął uwagę światowej opinii publicznej.

Na początku XX w. ważnymi ośrodkami życia religijnego Żydów stały się Moskwa i Petersburg, w których wzniesiono duże synagogi, wydawano literaturę religijną w języku starohebrajskim, jidysz i rosyjskim. Przed I wojną światową żydowska społeczność Imperium liczyła ok. 6 mln ludzi.

W okresie władzy radzieckiej liczba wyznawców judaizmu była znikoma, co wiązało się powszechnymi w ZSRR prześladowaniami i utrudnieniami w praktykach religijnych. W 1927 r. władze skazały na śmierć za działalność antyradziecką przywódcę ruchu Chabad – rabina Icchaka Szejersona. Wyrok zamieniono na 10 lat pobytu w łagrze na Wyspach Sołowieckich, a w 1928 r. rabina wydano z ZSRR. Zamykanie synagog, trudności w zdobyciu żywności koszernej, brak literatury religijnej, brak szkół rabinackich oraz bardzo silne tendencje asymilacyjne wśród mniejszości żydowskiej – to przyczyny niskiego odsetka praktykujących (ok. 9%).

Dziś na obszarze FR mieszka ok. 340 tys. Żydów (z czego 308 tys. stanowią Żydzi aszkenazyjscy). 30% tej populacji stanowią wyznawcy judaizmu, 15% to prawosławni, 5% – wyznawcy innych religii, 50% – bezwyznaniowi.

W kraju działają obecnie dwa ośrodki, rywalizujące ze sobą o przywództwo duchowe. Jednym z nich jest Kongres Żydowskich Wspólnot i Organizacji Religijnych Rosji (Конгресс Еврейских Религиозных Организаций и Объединений России – КЕРООР), na czele którego stoi Adolf Szajewicz, posługujący się tytułem naczelnego rabina Rosji. Druga instytucja, młodsza, ale ciesząca się większą przychylnością władz i zagranicznych sponsorów, to Federacja Żydowskich Wspólnot Rosji (Федерация Еврейских Общин России – ФЕОР) kierowana przez Berla Lazara również używającego tytułu naczelnego rabina Rosji. 20 III 2001 r., decyzją prezydenta Putina, rabin Szajewicz usunięty został ze składu prezydenckiej Rady do Spraw Kontaktów z Organizacjami Religijnymi. Jego miejsce zajął rabin Lazar. Administracja prezydencka, tłumacząc powody tego kroku, podała, że „Pan Lazar to jedyny u nas rabin mający wszystkie międzynarodowe certyfikaty”. Drugi powód wynikał z tego, iż reprezentuje on większość wspólnot żydowskich. Rabin Lazar urodził się w Mediolanie, w rodzinie chasydów. Studia rabinackie odbył w Nowym Jorku. Reprezentuje nurt Chabad-Lubawicz. Ma obywatelstwo amerykańskie i – od maja 2000 r. – rosyjskie. Kierowana przez niego ФЕОР, dzięki dotacjom m.in. takich ludzi, jak magnat diamentowy Lewi Lewajew (prezes koncernu „Izrael-Afryka”, właściciel fabryk obróbki diamentów w Rosji), Roman Abramowicz, Boris Bieriezowski, Władimir Gusinski – budżet organizacji w 2000 r. wynosił 10 mln dolarów (w tym samym czasie Kongres dysponował kwotą mniejszą niż milion dolarów).

Spory między organizacjami, wzajemne oskarżenia (rabin Szajewicz nie uznaje legalności wyboru przewodniczącego ФЕОР), sprawiły, że w 1999 r. władze, chcąc przekazać wspólnocie Żydów zwoje *Tory*, przechowywane w Centralnym Archiwum Państwowym, stanęły przed dylematem: roszczenia zgłosiły obie organizacje. W re-

zultacie z 61 zwojów 10 przekazano pod opiekę Kongresowi, a reszta dalej znajduje się w magazynach archiwalnych. W trakcie sporu w owej sprawie rabinowi Lazarowi zarzucano, że do swoich wspólnot przyjmuje tylko tych żydów, których matka była żydówką. Indagowany, odpowiedział, że trudno mówić o żydostwie według linii ojcowskiej – „w Rosji mamy do czynienia niezwykłą sytuacją: żydzi nie wiedzieli tu, że koniecznie trzeba zenić się z żydówkami, gdyż w przeciwnym wypadku dzieci nie będą żydami”. O dysonansach między chasydami i zwolennikami tradycyjnego judaizmu świadczy też następująca wypowiedź rabina Szajewicza: „chasydzi będą mieć zwolenników w Rosji, dopóty, dopóki mają pieniądze. Większość żydów rosyjskich nigdy nie przyjmie idei chasydyzmu”.

Ważnymi centrami życia religijnego dla wyznawców judaizmu są dziś Moskwa i Petersburg. Działają tu przedszkola i szkoły żydowskie różnych szczebli (od niedzielnych – po wyższe uczelnie – m.in. Żydowski Uniwersytet w Petersburgu oraz w Moskwie – Uniwersytet Żydowski, Moskiewski Żydowski Instytut Humanistyczny) szkoły rabinackie, sąd rabinacki (w Moskwie). W stolicy mają swoje siedziby dwa zwalczające się zrzeszenia wspólnot żydowskich. Pod auspicjami ФЕОР ukazują się czasopisma: miesięcznik „Lehaim” (od 1991 r.), pismo „Alef” (od 2000 r.) i tygodnik „Еврейское слово” (od 2000 r.). Kongres publikuje pismo „Вестник КЕРООР »Да«” i pismo „Шаги” (od 2000 r.). Wiele gazet wydają też wspólnoty lokalne.

WYZNANIA PROTESTANCKIE

Wyznawcy luteranizmu pojawili się w Rosji w XVI w. Pierwszy Kościół luterński w Moskwie powstał w 1565 r. Wielką życzliwością władców rosyjskich cieszyli się protestanci za panowania Piotra I i Katarzyny II. Regulamin Świętego Synodu – instytucji, powołanej do życia w wyniku reformy Cerkwi w 1721 r., w znacznej mierze opierał się na statutach wspólnot luterzańskich. W połowie lat 60. XVIII w. Katarzyna II sprowadziła do Rosji i osiedliła na Powołżu członków protestanckiej sekty mennonitów, prześladowanych w Prusach. W 1819 ustanowiony został Generalny Konsystorz, sprawujący zwierzchnictwo nad wspólnotami luteranskimi w Rosji. Prezydentów Konsystorza mianował car. W 1832 r. władze zatwierdziły statut Kościoła ewangelicko-luterńskiego. W 1928 r. władze radzieckie zamknęły najstarszy istniejący w Rosji luterński kościół pod wezwaniem św. Michała w Moskwie. Jego ostatni pastor został rozstrzelany w 1937 r. Kościół ewangelicko-luterński w Rosji liczy dziś 70 tys. wiernych, którym przewodzi biskup Georg Kretschmar, mający obywatelstwo niemieckie.

Baptyści pojawili się w Ukrainie w latach 60. XIX w. i stąd rozprzestrzenili się na Kaukaz i centralne gubernie rosyjskie oraz na Syberię. Zyskiwali wielu zwolenników wśród chłopstwa rosyjskiego. W 1884 r. odbył się pierwszy zjazd, na którym powołano do życia Związek Baptystów Rosyjskich. Do najwybitniejszych postaci ruchu należeli wybitni kaznodzieje i działacze kulturalni: Iwan Prochanow, Wasilij Pawłow i W. Fletler. Na I Światowym Zjeździe Baptystów w 1905 r. podano, że ich liczba w Rosji sięga 40 tys. (w tym 20 tys. Rosjan). W 1917 r. liczba wiernych tego wyznania sięgała 200 tys.

W Rosji działa obecnie ok. 40 różnych odłamów protestantyzmu, zrzeszających ponad 1 mln wyznawców. Według danych MSZ w FR najbardziej widoczne są dziś następujące wyznania protestanckie: ewangeliczni chrześcijanie-baptyści (zrzeszeni w Rosyjskim Związku Chrześcijan Baptystów, działającym pod przewodnictwem Ju. Sipko; wraz z baptystami działającymi poza Związkiem szacuje się, że z wyznaniem tym identyfikuje się ok. 200 tys. wiernych), chrześcijanie wiary ewangelicznej – pięćdziesiątnicy (zrzeszeni od 1991 r. w Związku Chrześcijan Wiary Ewangelicznej – Pięćdziesiątników w Rosji, na czele którego stoi bp Paweł Okara; liczą 85 tys. członków), chrześcijanie wiary ewangelicznej (zrzeszeni w Rosyjskim Związku Chrześcijan Wiary Ewangelicznej, któremu przewodzi bp Siergiej Riachowski; liczą 100 tys. wiernych), chrześcijanie – adwentyści dnia siódmego (zorganizowani w Zachodniorosyjskim Związku Wspólnot Chrześcijan – Adwentystów Dnia Siódmego, który prowadzi filie misyjne: Wschodniorosyjską i Kaukaską. Prezydentem Związku Zachodniorosyjskiego jest Wasilij Stolar) Wszystkie organizacje protestanckie prowadzą ożywioną działalność misyjną, oświatową, wydawniczą i dobroczynną.

KATOLICYZM

Pierwsze kontakty Rusi z chrześcijaństwem obrządku zachodniego miały miejsce w IX w. Św. księżna Olga w 859 r. poprosiła cesarza Ottona I o pomoc w erygowaniu biskupstwa w Kijowie. Przybyły w 861 r. Adalbert zastał u władzy syna Olgi Swiatosława, zainteresowanego w umacnianiu kultów pogańskich, co zmusiło biskupa do powrotu do Niemiec. Kroniki ruskie i niemieckie odnotowują także fakt pobytu św. Brunona z Kwerfurtu na ziemiach Wielkiego Księstwa Kijowskiego. Jadąc nawracać Pieczyngów, biskup zatrzymał się w Kijowie, gdzie z wielką życzliwością i atencją był goszczony przez księcia Władimira Wielkiego. Poza głoszeniem Słowa Bożego, św. Brunon na prośbę księcia Władimira, podjął się także zakończonej sukcesem misji, mającej na celu zawarcie pokoju z Pieczyngami. Wśród innych kontaktów obu obrządków na Rusi wymienić należy szerzący się do XII w. kult św. Klemensa Rzymskiego (papieża od 88 r.), szukanie poparcia u papieża Grzegorza VII przez książąt Izjasława i Jaropelka w czasie sporów o władzę po śmierci Jarosława Mądrego, międzykonfesyjne małżeństwa ruskich książąt.

W dziejach relacji obu siostrzanych Kościołów kilka wydarzeń doprowadziło do usztywnienia stanowisk, a nawet zaognienia stosunków. Ważnym historycznym czynnikiem, który wpłynął na stosunek do katolicyzmu w Rosji, był rozłam w chrześcijaństwie w 1054 r. Główne różnice teologiczne między oboma wyznaniem dotyczą dogmatu o pochodzeniu Ducha Świętego (Kościół katolicki wierzy w pochodzenie Ducha Świętego „od Ojca i Syna” – jest to tzw. dogmat o „filioque” – od odpowiedniego fragmentu w tzw. „trydenckim” wyznaniu wiary. Kościół prawosławny wierzy, że Duch Święty pochodzi od Boga Ojca. Kościół wschodni nie uznaje też ogłoszonych w Kościele katolickim dogmatów o niepokalanym poczęciu Najświętszej Marii Panny, o wniebowzięciu Najświętszej Marii Panny (Kościół prawosławny inaczej interpretuje prawdę o zaśnięciu Matki Boskiej), dogmatu o czyśćcu i dogmatu o nieomyślności papieża w sprawach wiary. Na Rusi po rozłamie 1054 r. postawa wobec katolicyzmu była

z reguły niechętna lub nawet wroga. Katolików nazywano na Wschodzie „łacinnikami” lub „heretykami”.

Ważnym epizodem w historii kontaktów katolicko-prawosławnych była działalność Juraja Krizanicza – chorwackiego duchownego katolickiego, myśliciela i wizjonera, który w 1659 r. dobrowolnie przyjechał do Moskwy, oferując swą służbę carowi. Powierzono mu pracę nad słownikiem łacińsko-ruskim i gramatyką słowiańską. Wkrótce jednak popadł w niełaskę i został zesłany na Syberię, skąd pozwolono mu wrócić dopiero w 1677 r. Zginął w 1683 r. pod Wiedniem w walce z Turkami, pełniąc posługę kapelana wojsk polskich. Krizanicza można uznać za protoplastę idei pansławistycznej, gdyż już w swoim czasie głosił pogląd o potrzebie zjednoczenia narodów słowiańskich pod przewodnictwem Rusi.

Do XIII w. na Rusi były czynne 4 katolickie kościoły: w Kijowie (pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny, założony przez irlandzkich benedyktynów, przy którym działała dominikańska misja kierowana przez św. Jacka), w Nowogrodzie (pod wezwaniem św. Piotra i św. Olafa) i w Ładodze.

Sobór florencki, zakończony w 1439 r., podjął próbę pogodzenia Kościoła zachodniego i wschodniego, jednak na Rusi nie uznano zawartej na soborze unii, traktując ją jako zdradę prawosławia. Do szczególnego zaoźnienienia stosunków katolicko-prawosławnych doszło w wyniku unii brzeskiej (1596), kiedy część hierarchii prawosławnej ze wschodnich kresów Rzeczypospolitej, pozostając przy rycie wschodnim, uznała dogmaty katolickie i zwierzchnictwo papieża. Powstały w wyniku tej decyzji Kościół unicki w następnych wiekach był obiektem politycznego nacisku, a w niektórych okresach – prześladowania ze strony władz rosyjskich.

Okres zamętu na Rusi na początku XVII w. (tzw. „Wielka Smuta”), naznaczony walką o władzę po śmierci ostatniego z dynastii Rurykowiczów, polską interwencją na Rusi, bezskutecznym oblężeniem klasztoru Troicko-Siergiejewskiego (dla ruskiej duchowości ma on znaczenie porównywalne ze znaczeniem klasztoru jasnogórskiego dla tożsamości Polaków), a także zamordowaniem patriarchy Giermogiena w 1613 r., utrwalił wśród prawosławnych niechętny stosunek do katolicyzmu.

Na lata 80. XVII w. przypadają początki organizacji struktur Kościoła katolickiego na Rusi. W 1684 r. regentka Sofia zgodziła się na przyjazd do Moskwy jezuitów (formalnie pełnić mieli funkcje kapelanów ambasady austriackiej) oraz na wzniesienie kościoła pod wezwaniem Świętych Apostołów Piotra i Pawła (jego budowę rozpoczęto w 1698 r.). Papież Innocenty XI w liście apostolskim *Ingentis sane* z 1684 r. zatwierdził pierwszą misję katolicką. Jezuiti zaczęli organizować wspólnoty katolickie w Kijowie, Smoleńsku i Petersburgu. Prócz jezuitów działalność duszpasterską na początku XVIII w. prowadzili także franciszkanie, kapucyni i dominikanie. Wzrost liczby katolików w Rosji w XVIII w. spowodowany był głównie dwoma czynnikami: otwartością władców, którzy od czasów Piotra I zachęcali cudzoziemców do osiedlania się Rosji, oraz – w głównej mierze – imperialną polityką państwa, które przyłączało w wyniku wojen i zaborów nowe ziemie. Po rozbiorach Polski w granicach Imperium Rosyjskiego znalazło się 1 900 000 katolików.

Od połowy XVIII w. (zwłaszcza w okresie panowania Katarzyny II) aż do lat 70. XIX w. stosunki rosyjsko-watykańskie przechodziły zmienne koleje losu, naznaczone napięciem i dramatycznymi zwrotami, spowodowanymi chęcią ingerowania carów w organizację i funkcjonowanie struktur i instytucji katolickich w Rosji. Władcy rosyjscy, podejmując niezgodne z katolickim prawem kanonicznym decyzje, traktowali je

jako formę nacisku i element przetargowy z kontaktach z Watykanem. Taki charakter w 1773 r. miało samowolne erygowanie przez Katarzynę II tzw. „biskupstwa białoruskiego” ze stolicą w Mohylewie oraz udzielenie schronienia w Rosji skasowanemu przez papieża Klemensa XIV (1773 r.) Towarzystwu Jezusowemu. Jezuici – cieszący się przychylnością Katarzyny, Pawła I i Aleksandra I – otrzymali pozwolenie na prowadzenie działalności misyjnej i edukacyjnej (podlegała im m.in. akademia w Połocku i założone w Petersburgu elitarne Collegium Petropolitanum Paulinum, gdzie kształciły się dzieci arystokracji rosyjskiej). Kiedy papież Pius VII restytuował zakon w 1814 r. – jezuici przestali być potrzebni jako narzędzie gry politycznej i w 1815 r. wygnano ich z Moskwy i Petersburga, a w 1820 r. – z całego obszaru Imperium Rosyjskiego.

Organizacja struktur kościelnych w Rosji usankcjonowana została przez papieża Piusa VI w 1783 r. Erygowano wówczas archidiecezję mohylewską – największą na świecie jednostkę administracji katolickiej, obejmującą swoim zasięgiem całą Rosję. Pierwszym zwierzchnikiem diecezji papież ustanowił biskupa Stanisława Sierstrzeńciewicza-Bohusza (wcześniej osadzonego już na tej stolicy przez Katarzynę).

W 1847 r. zawarty został konkordat między Stolicą Apostolską a Cesarstwem Rosyjskim, porządkujący kwestie granic diecezji i wzmacniający władzę biskupią na obszarze diecezji. Na mocy tej umowy arcybiskup mohylewski stawał się zwierzchnikiem Petersburskiej Katolickiej Akademii Duchownej. Konkordat został zerwany przez Rosję w 1866 r. w związku z protestami Watykanu przeciw represjom wobec katolików w Polsce. Po powstaniu styczniowym zaborca dokonał kasaty wielu parafii i klasztorów. Na terenie Rosji zamknięte zostały wszystkie klasztory katolickie, a w 1868 r. podjęto nieudaną próbę zrusyfikowania języka nabożeństw.

Zerwany konkordat to nie jedyny przypadek zaostrenia kursu politycznego wobec Watykanu i katolików w Imperium Rosyjskim. Zmuszenie unitów do przejścia na prawosławie – wraz z formalną likwidacją struktur Kościoła unickiego, regulacje prawne traktujące konwersję z prawosławia jako akt równy zdradzie państwa (z konsekwencjami karnymi w postaci zesłania i konfiskaty majątku), cenzura katolickich publikacji religijnych i kazań, prawo o małżeństwach mieszanych (jeśli jeden z małżonków był prawosławnym, to taki związek musiał być zawarty w cerkwi, a dzieci z tego związku – wychowane w wierze prawosławnej) – to przykłady nietolerancyjnej polityki władz, zmierzających do upaństwowienia i podporządkowania sobie Kościoła katolickiego w Rosji.

Mimo tak niesprzyjających warunków, od XVIII do początku XX w. doszło do kilku głośnych konwersji na katolicyzm. Ze względu na status społeczny konwertytów (z reguły byli nimi przedstawiciele wielkich rodów arystokratycznych lub wybitni intelektualiści) ich decyzje odbiły się głośnym echem w społeczeństwie, sprowadzając na zmieniających wyznanie represje polityczne i ostracyzm środowiska. Do najbardziej znanych rosyjskich konwertytów na katolicyzm należeli Zinaida Wołkonska, Sofija Swieczina, Michaił Łunin, Iwan Gagarin, Władimir Pieczerin, Aleksiej Golicyn, Aleksandr Razumowski, Stiepan Dżunkowski, Iwan Martynow, Wiaczesław Iwanow. Różne były motywy i powody zmiany wyznania: otrzymane w młodości wychowanie, długi pobyt za granicą, okcydentalistyczny światopogląd, estetyczna fascynacja Rzymem, przekonanie, że jedynie prawdziwy jest Kościół rzymskokatolicki, a poza nim nie ma przyszłości dla Rosji, sprzeciw wobec rosyjskiego reżimu politycznego, chęć działania na rzecz zjednoczenia Kościoła wschodniego i zachodniego. Z reguły decyzje o zmianie wyznania były także opowiedzeniem się za zachodnim typem cywilizacji i wynikającym z niego aksjologicznym wzorcem kulturowym.

Po 1917 r. bolszewicy przystąpili do systematycznego likwidowania struktur Kościoła katolickiego w Rosji. W 1923 r. został aresztowany i skazany na śmierć za „działalność kontrrewolucyjną” abp Jan Cieplak. Na skutek międzynarodowych protestów zamieniono ten wyrok na 10 lat więzienia, a w 1924 r. biskupa wydano z Rosji. Prócz dwóch księży obcokrajowców, pracujących w kościołach w Moskwie i Leningradzie (pozostawiono je ze względu na personel zachodnich placówek dyplomatycznych), aresztowani zostali wszyscy kapłani katoliccy. Represje różnego typu objęły 475 księży – w tym 142 z nich rozstrzelano. Poza wspomnianymi dwiema świątyniami wszystkie pozostałe zamknięto lub przeznaczono na magazyny. W 1926 r. specjalny wysłannik Piusa XI – bp Michel d’Herbigny potajemnie konsekrował 4 biskupów i ustanowił 5 administratur apostolskich. Jednakże w połowie lat 30. ta próba restytucji struktur Kościoła została zniweczona przez aparat stalinowski: jeden z nowych biskupów (Aleksander Frison) został rozstrzelany, pozostałych aresztowano i zmuszono do wyjazdu.

Odbudowa struktur kościelnych nastąpiła dopiero w 1991 r. w wyniku ustanowienia w Rosji przez Jana Pawła II czterech administratur apostolskich, a następnie podniesienia ich do rangi diecezji (11 II 2002 r.). Tak więc opiekę nad katolikami w Rosji sprawują następujące jednostki: Archidiecezja Matki Boskiej (z siedzibą w Moskwie, administrowana przez abpa Tadeusza Kondrusiewicza), Diecezja św. Klemensa (z siedzibą w Saratowie, kierowana przez bpa Klemensa Pickela), Diecezja Przemienia Pańskiego (z siedzibą w Nowosybirsku, z bpem Josefem Werthem), Diecezja św. Józefa (z siedzibą w Irkucku, kierowana przez bpa Kirilla Klimowicza). Warto zwrócić uwagę, że w nazwach nowych diecezji świadomie uniknięto wyróżników terytorialnych, stosując w zamian nazwy świętych patronów dla uszanowania faktu, że gospodarzami terenu działania tych struktur są prawosławni. Przewodniczącym Konferencji Episkopatu Rosji jest abp Kondrusiewicz. Funkcję nuncjusza papieskiego pełni abp Antonio Mennini.

Działalność Kościoła katolickiego w Rosji jest powodem oskarżeń ze strony Cerkwi, która zarzuca Watykanowi prozelityzm i ingerowanie w terytoria podległe jurysdykcji „kanonicznie prawosławnej”. W taki sposób Patriarchat Moskiewski zinterpretował utworzenie diecezji. Napięcie w relacjach między oboma wyznaniami wzrosło po decyzji władz państwowych o wydaleniu lub niewpuszczeniu do Rosji duchownych katolickich (taki los spotkał poprzedniego administratora Diecezji św. Józefa – bpa Jerzego Mazura). Utrzymujące się napięcie i zdecydowany sprzeciw Patriarchatu są przeszkodą w przygotowaniu spotkania zwierzchników siostrzanych Kościołów i wizyty papieża w Rosji.

Według informacji abpa Kondrusiewicza rosyjscy katolicy to dziś 600 tys. wiernych zarejestrowanych w parafiach (niektóre szacunki, biorące pod uwagę osoby niezarejestrowane, operują nawet liczbą dwukrotnie wyższą). Kształceniem duchownych zajmuje się działające w Petersburgu Wyższe Seminarium Duchowne pod wezwaniem Maryi Królowej Apostołów, natomiast przygotowanie katechetów jest zadaniem moskiewskiego Kolegium św. Tomasza z Akwinu. Katolicy w Rosji wydają kilkanaście gazet i czasopism (wśród nich tygodnik o zasięgu ogólnorosyjskim – „Свет Евангелия”). W Nowosybirsku działa katolicka telewizja „Kana”. Istnieją także dwie katolickie rozgłośnie radiowe: w Petersburgu – Radio Maryja, w Moskwie – Radio Dar.

BIBLIOGRAFIA

1. D.E. Arzt, *Historical Heritage or Ethno-National Threat? Prozelytizing and the Muslim Umma of Russia*, Emory University Law and Religion Programm, Copyright 1998, [internet:] <http://www.law.emory.edu/EILR/special/arzt.html>
2. Буддизм, его история и современное положение в России, [internet:] <http://cl18.narod.ru/cl18/buddhismofrussia/>
3. С. Глушков, *Заметки по истории лютеранства в России*, [internet:] <http://www.lutheran.ru/history2.html>
4. *Islam na obszarze postradzieckim*, „Prace OSW”, Warszawa, styczeń 2003.
5. Ф. Кандель, *Очерки времен и событий из истории российских евреев*, ч. I, Иерусалим 1988, ч. II, Иерусалим 1990.
6. E.S. Novik, *Szamanizm syberyjski: obrzęd i folklor. Próba porównania struktur*, przeł. I. Borowik, L. Parczewska, A. Szyjewski, Kraków 1993.
7. *Odrodzenie Kościoła katolickiego w byłym ZSRR. Studia historyczno-demograficzne*, Lublin 1993.
8. *Протестанты и католики в России. Справочная информация, распространенная Министерством иностранных дел, Российской Федерации 12.11.2002*, [internet:] <http://www.religare.ru/article1032.htm>.
9. А. Солженицын, *Двести лет вместе. 1795–1995*, ч. 1, Москва 2001.
10. В. Задворный, А. Юдин, *История Католической Церкви в России. Краткий очерк*, Москва 1995.